

דיני מלחמה בשבת (המשך)

הרב מנחם בן יעקב

בגמרא, מסכת שבת, יט, ע"א:

"ת"ר אין צריך על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין, וכן היה שמאי אומר: 'עד רדתה' - אפילו בשבת".

יש לדון ולברר, בסוגיא זו, יסודות אחדים:

א. מה טעם הדין, השנוי כאן, "אין צריך וכו' פחות מג' ימים קודם לשבת", האם דין זה הוא מן התורה או מדרבנן (ומהו המקור לכך)?

ב. באיזו מלחמה המדובר, מלחמת רשות או מלחמת חובה, והאם יש בדין זה הבדל ביניהן?

ג. מהו ביאור הדין "ואם התחילו אין מפסיקין" האם עניינו בהתחילו באיסור (אחר ג' ימים) או בהתחילו בהיתר (קודם ג' ימים)?

ד. מה גדר חידוש דרשתו של שמאי הזקן: "עד רדתה" - ואפילו בשבת, ומהו היחס בין היתר זה לבין הדין "פיקוח נפש דוחה שבת"?
ה. דין מלחמת הגנה בשבת לעומת מלחמת התקפה (אין צריך וכו'). בעלונים הקודמים (9 ו-10) דנו בשאלות א-ג, להלן חלקו השלישי והאחרון של הדיון.

ביאור שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בפרק ל מהלכות שבת, הלכה כה:

"צריך על עיירות הגויים שלשה ימים קודם השבת ועושין עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואע"פ שהיא מלחמת הרשות. מפי השמועה למדו "עד רדתה" - ואפילו בשבת, ואין צריך

לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע את יריחו
אלא בשבת".

ובכסף משנה שם הביא דברי הירושלמי בשבת פרק א הלכה ח:
"אין מקיפין על עיר של גויים פחות משלשה ימים
קודם לשבת, הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת
חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו
אלא בשבת דכתיב כה תעשה ששת ימים וכו' וכתוב
עד רדתה ואפילו בשבת, ואיתא נמי בפ"ב ה"ד
דמועד קטן בירושלמי".

ודברי הכסף משנה לא נתפרשו במקומם, אם כוונתו לפרש כן בדעת
הרמב"ם, או לדייק מהרמב"ם שחולק על הירושלמי, וכוונתו להקשות
עליו, שכן הרמב"ם כתב הדין צריך על עיירות של גויים שלשה ימים
וכו' ולא חילק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות, ואדרבא בסוף דבריו
כתב "ואע"פ שהיא מלחמת רשות... ואין צריך לומר במלחמת מצוה"
ומשמע דאין חילוק בניהם, רק דכ"ש הוא, אבל לענין הקדמת ג'
ימים גם במלחמת מצוה בעינן? אמנם בלח"מ שם ביאר כוונת הרמב"ם
במש"כ "ואין צ"ל במלחמת מצוה" - "לומר דשם אפילו בשבת עצמו
מתחילים וכדקאמר בירושלמי" (היינו הירושלמי הנ"ל), ולפי"ז
תירץ הלח"מ את הגירסה הישנה ברמב"ם פ"ו מהלכות מלכים (וכ"ה
ברמב"ם דפוס רומי משנת ר"מ) וז"ל:

"צריך על עיירות בשבת ועושים עמהם מלחמה בשבת
שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת בין מלחמת מצוה
בין מלחמת רשות".

ומשמע שאין דין הקדמת ג' ימים קודם לשבת, וזה סותר לדברי
הרמב"ם כאן פ"ב משבת שכתב דין הקדמת ג"י. ובלח"מ פ"ב
משבת ביאר דכוונות הרמב"ם לגירסה ישנה זו, הוא במלחמת מצוה
דוקא, ומה שאמר בסוף דבריו "בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות"
אינו מוסב על תחילת ההלכה "צריך על עיירות גויים בשבת"
שדין זה הוא רק במלחמת מצוה, אלא קאי על מה שכתב בהמשך: "עד
רדתה ואפילו בשבת" - שדין זה מקורו במלחמת הרשות, ואה"נ

שבמלחמת הרשות בעינן ג' ימים קודם כמ"ש כאן, ודברי הלח"מ קשים: למה לא פירש הרמב"ם שבמל"מ מתחילים אפילו בשבת ועוד יש לדייק שבירושלמי הביאו קודם הראיה מיריחו ואח"כ הפסוק "עד רדתה" ואילו הרמב"ם כתב "עד רדתה" - וזו ראיה למלחמת רשות, ואח"כ כתב "ואין צריך לומר במלחמת מצוה" - ולזה הביא ראיה מיריחו, ולמה שינה סדר הירושלמי, הלא דבר הוא. ובכס"מ בהלכות מלכים כתב דט"ס הוא ברמב"ם, פ"ו ממלכים ה"א וצריך לגרוס כמו בפ"ב מהלכות שבת:

"צריך על עיירות העכו"ם שלשה ימים קודם השבת ועושים עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת, בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות".

ולפי"ז כודאי משמע ששנים הם שכתב "בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות" ולא כתב "ואין צריך לומר" כמו בהלכות שבת, ומשמע ודאי ששנים הם. וברדב"ז שם פירש שגם כוונת הגירסה הישנה ברמב"ם כן הוא, שמתחילים ג"כ לפני שבת והאי דקאמר (בגירסה הישנה) "צריך על עיירות עכו"ם אפילו בשבת" - היינו דעומדים על המצור בשבת.

ונראה לבאר שיטת הרמב"ם עפ"י שיטת הרז"ה, כמבואר לעיל, שהרז"ה אזיל לשיטתו בדין אשתפיך חמימיה, שאסור להכניס עצמו לדין פקוח נפש דוחה שבת, וגם לענין מלחמה כן הוא, שהטעם שאין צריך על עיירות עכו"ם בתוך ג' ימים לשבת משום שמכניס עצמו לדין פקוח נפש דוחה שבת. ומה שכתב הרמב"ם קודם, פרק ל מהל' שבת ה"ג:

"אין צריך על עיירות של גויים פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלים וטרודים בשבת ומפני זה אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעתו עליו... ולא יצטער יותר מדאי, ולדבר מצוה מפליג אפילו בערב שבת..."

שמשמע מדבריו אלה שסובר הרמב"ם כר"ף שטעם "אין צרין" הוא משום עונג שבת, אמנם לדייק בלשונו שני דיוקים:

א. למה הביא הלכה זו פעמים גם בפ"ב משבת וגם בפ"ל, ולמה בפרק ל הביא טעם עונג שבת, ובפרק ב לא הביא טעם זה?

ב. למה שינה הלשון, שבפ"ב כתב "צרין וכו' שלשה ימים קודם לשבת ועושים עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת", היינו שהזכיר שני דברים: צרין ועושים מלחמה, ובשניהם צריך ג' ימים לפני השבת; ואילו בפ"ל משבת כתב רק דין "אין צרין" ולא כתב לגבי עשיית מלחמה. וגם בפרק ו מהלכות מלכים הי"א הזכיר הרמב"ם גם מצור וגם מלחמה ולמה לא פירט כן בפ"ל משבת?

ונראה לבאר דב' הלכות הן, והרמב"ם פסק גם כר"ף וגם כרז"ה, והיינו דלענין מצור גרידא, שבו אין עדיין חילול שבת, א"כ הטעם שצריך להקדימו ג' ימים לשבת הוא משום עונג שבת וכדעת הר"ף ולזה כתבו הרמב"ם בפ"ל הי"ג כשדן במצור בלבד, שאז צריך ושייך טעם עונג שבת, דאדרבא אם עושים מלחמה מיד, קשה לומר שיוכלו לקיים עונג שבת כהלכתו, אלא שהרמב"ם מיירי בצרין בלבד (דומיא דמפליג בספינה) על עיירות של עכו"ם - ואז שייך טעם הר"ף משום עונג שבת, ושם באמת לא כתב הרמב"ם: בין מלחמת מצוה לבין מלחמת רשות, כמו שכתב בפ"ב משבת, ובפ"ו ממלכים, משום שבזה באמת במלחמת מצוה, אם כוונתם מצור בלבד, שאין בו חילול שבת, יהיה מותר כמו בספינה, שכתבם הרמב"ם בהלכה אחת, רק שהרמב"ם במלחמה לא חילק משום שעל הרוב כשצריך עושיין ג"כ מלחמה אח"כ, ואם מדין מלחמה תוך ג' ימים לשבת אסור. ולענין מלחמה שכתב הרמב"ם בפ"ב משבת - הוא אינו מטעם עונג שבת אלא מטעם שהוי כמתנה לדחות את השבת. וראיה שהרמב"ם ג"כ אזיל לשיטתו כמו הרז"ה בדין אשתפיך חמימיה, כמ"ש בכס"מ פרק ב ממילה הל' ח, לדייק מחשבות הרמב"ם שהשיב לחכמי לוניל. שסובר הרמב"ם שכל היכא דאשתפון חמימיה דבתר מילה מקמי מילה, תדחי המילה. והטעם לכך כתב הרז"ה "שכל שאנו יודעים בתחילת הדבר שיבוא לידי איסור מלאכה דוחין את המצוה כדי שלא יבוא בסוף לידי כך". והטעם בואר בישועות יעקב

או"ח רמח, סק"ב, דשבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש ולא הותרה, אלא דחוויה היא, ולכן מקרי חילול שבת, ונקרא גורם לחילול שבת וזה אסור. והרמב"ם עצמו כתב, פ"ב משבת: "דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות", וא"כ הרמב"ם אזיל לשיטתו וכמ"ש בכס"מ הנ"ל, דאשתפיך חמימיה דלאחר המילה אסור למול, וה"נ לשיטתו בדין אין צריך על עיירות של עכו"ם, ואין עושין עמהם מלחמה תוך ג' ימים לשבת, דכיוון דחל עליו חיוב "שמור את יום השבת" - הוי מתנה לדחות את השבת אם עושה מלחמה תוך ג' ימים לשבת, ולכן כתב הרמב"ם הלכה זו כאן, בפרקנו, להורות שהדין שאין צריך תלוי בדין זה שאסור לגרום להיתר מלחמה בשבת תוך ג"י לשבת. וראיה לפירוש זה ברמב"ם מדברי המאירי שהעתיק לשון הרמב"ם בפירושו לשבת יט, וכתב כטעם הרז"ה, וז"ל המאירי: "אין מתחילין לצור על עיירות של גויים פחות

משלשה ימים קודם השבת, שאי אפשר בלא חילול שבת ובשעור זה צריך ליתן לב על השבת, ואם התחילו אין מפסיקין שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת ואפילו במלחמת הרשות ואין צריך לומר לדבר מצוה ובמדרש אמרו לא כבש יהושע את יריחו אלא בשבת".

ומוכח מזה שהעתיק לשון הרמב"ם ופירש מטעם שהוי משום "שבשעור זה צריך ליתן לב על השבת" משמע כדעת הרז"ה, ומוכח שפירש כן ברמב"ם וע"כ שהרמב"ם לשיטתו מדין אשתפיך חמימיה, ולכן כתב הרמב"ם בפ"ב משבת ובפ"ל, ושינה לשונו, דפ"ל דמיירי במצור בלבד כתב טעם הרי"ף שבמצור בלבד חילול שבת ליכא, וטעם עונג שבת איכא, אבל בפ"ב יש טעם שצריך להזהר שלא יבוא לחלל השבת. וממילא מובן שהרמב"ם אינו מחלק בין מלחמת מצוה למלחמת רשות, שמאשתפיך חמימיה דלאחר המילה, דאיירי במצוה, מוכח שאסור להכניס עצמו לחילול שבת ואין חילוק בין מצוה לרשות. וגם מן הראיה מוכח כן. דלפירוש זה הוי דין דאורייתא

שנלמד מקרא "ימים שלשה" - שאין צריך על עיירות של עכו"ם פחות מג"י, וכמו שנתבאר לעיל בשם הספרי, וא"כ קרא דעד רדתה קאי על ימים רבים, כלומר דהיתר "עד רדתה" תלוי אם הקדימו ג' ימים לפני שבת, וממילא הפסוק איירי במלחמת רשות ולמלחמת מצוה אין פסוק אחר, אלא נלמד מק"ו, אבל אין לנו כל מקור שעדיפה מלחמת מצוה ושיהיה מותר אפילו תוך ג"י וכמו שנתבאר לעיל בשם הרז"ה. ולפי זה שפיר כתב הרמב"ם דינו במלחמת רשות, היינו שהפסוק עד רדתה מיירי במלחמת רשות, ואין צריך לומר במלחמת מצוה. וזה רק ק"ו לא מן הפסוק עצמו דמיירי במלחמת הרשות, וראית הרמב"ם מיריחו שנכבשה בשבת היא ש"עד רדתה" כולל לא רק מלחמת רשות, אלא כמובן גם מלחמת מצוה, וסובר הרמב"ם כמו שנתבאר לעיל, שביריחו יש נ"מ אם הקדימו ג"י או לא, דגם במלחמת מצוה קיים הדין שחייבים להקדים ג' ימים ורק אז יש היתר דעד רדתה, ולכן שינה הרמב"ם מסדר הירושלמי וכתב קודם "עד רדתה" דמיירי במלחמת הרשות, ומק"ו ידעינן שגם מלחמת מצוה וראיה מיריחו שנכבשה בשבת וגם שם היתה הקדמה של שבעה ימים, וסובר הרמב"ם שהוי הקדמה מה שהתחילו קודם בהקפות. ומקור הרמב"ם הוא מסוגית הש"ס בבבלי שהביאו התוספתא "אין צריך" - והשמיטו הרישא של התוספתא הנ"ל כפי שמובאת בעירובין ג, ו: "מחנה היוצא למלחמת הרשות" - משום שמיירי לבבלי שגם במלחמת מצוה יש הגבלה של ג' ימים וכספרי הנ"ל, ולכן מדויק מאד שלגבי ספינה חילקו בין מצוה לרשות (שלא ברור אם יש בה חילול שבת או לא, דאינו אלא חשש שאפשר לבוא לידי פקו"נ), אבל כשעושה מעשה שברור שיבוא לידי חילול שבת מחמת פיקוח נפש זהו איסור גמור, שמשמע בר"ן דף קלד גבי אשתפיך חמימיה שכתב "אלא ש"מ כל שאנו יודעים בתחלת הדבר שיבוא לידי חילול שבת", היינו שכל שאנו יודעים הוא איסור גמור ומן התורה, והיכא שהוי חשש שיבוא לידי פקו"נ הוי איסור דרבנן, ולכן כתב בעל המאור "שנראה כמתנה לדחות את השבת" שבספינה הוי איסור דרבנן ולכן לדבר מצוה התיירו.

אבל גבי "אין צריך" לא חילקו בבבלי בין רשות למצוה, ומוכח שגם במלחמת מצוה, הדין כן שאסור תוך ג' ימים לשבת, וכן כתב רדב"ז ח"ד, ע"ז לדייק מן הסוגיא וז"ל: "ותו קשיא לן דא"כ צריך לפרש ההיא דאין צריך על עיירות של ערביים במלחמת הרשות דוקא, ואע"ג דבהכי איירי קרא דכתיב עד רדתה מכל מקום הוה להו לפרוש דבמלחמת מצוה מותר כמו שפירשו בהך ברייתא במד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי". ובאמת קושיתו זו על הרז"ה מתיישבת מאליה, דכפי המבואר באמת אין חילוק בין מלחמת מצוה למלחמת הרשות, שגם במלחמת מצוה אסור תוך ג' ימים, דהיתר ד"עד רדתה" קאי א"ימים רבים" - שלא התירה תורה אלא בהקדמ' ג"י. ובהלכות מלכים הביא הרמב"ם הלכה זאת, לא כדי להשמיע האיסור ש"אין צריך" אלא כדי להשמיע ההיתר דשרי מקרא דעד רדתה, ובסמוך יתבאר טעם היתר זה ובמה עדיף על היתר פקו"נ. ובזה יתבאר עוד מש"כ הדרישה לדייק מן הרמב"ם ש"אם התחילו אין מפסיקין" היינו בהתחילו בהיתר, וזאת ממש"כ הרמב"ם "צריך שלשה ימים וכו' ועושים עמהם מלחמה בכל יום ואפילו בשבת...". - ודייק מכאן דרישה דרק אם התחילו בהיתר ממשיכים, ולהנ"ל א"ש דהר"מ לשיטתו - שתלוי בטעם שאין צריך - משום שאסור לבוא לידי חילול שבת וכמ"ש הריב"ש בסימן קא "שג' ימים אלו רביעי חמישי וששי מתייחסים לשבת הבאה ונקראים קמי שבתא" (וכמ"ש בגטין ס"פ מי שאחזו דף עג), וא"כ ההיתר דעד רדתה תלוי בימים רבים - שרק אם התחילו ימים רבים חל ההיתר דעד רדתה, ואם לאו אין היתר כזה, ולכן ע"כ דמיירי בהתחילו בהיתר, משא"כ לדעת הרי"ף, (וכנראה הגירסה הישנה בר"מ בהלכות מלכים סוברת שהר"מ כרי"ף כמ"ש פ"ל משבת, וטעם "אין צריך" אינו מדאורייתא אלא משום עונג שבת, וזה א"צ להביא בהלכות מלכים, ושם הביא רק עצם הדין דעד רדתה, וכיוון שלרי"ף אינו תלוי בדין "ימים רבים", דהוי אסמכתא בעלמא לדעתו וכמו שנתבאר, א"כ בהלכות מלכים שמביא רק הדין (ההיתר) של עד רדתה - והיתר דאורייתא זה הוא מדאו' אף בנלחם בשבת עצמה - לכן כתב הרמב"ם לגירסה זו "צריך אף בשבת",

ומקרא דעד רדתה, שהיתר זה אין חילוק מדאו' בין קודם ג"י או לא; אבל להתבאר כאן שדעת הרמב"ם כרז"ה, שדין הקדמת ג' ימים הוא מדאורי' וכמו שלמדו מספרי הנ"ל, א"כ כל ההיתר דעד רדתה תלוי בהקדמת ג"י ולכן שפיר כתב כס"מ דט"ס הוא, וצ"ל ברמב"ם כמ"ש בהלכות שבת). ולא קשיא על הרמב"ם מן הירושלמי לפי ששתי דעות הן בספרי וכמו שנתבאר, ולדעה שניה זהו אסמכתא וכטעם הרי"ף משום עונג שבת, והר"מ פסק כתנא קמא שהוא דאווריתא.

טעם "עד רדתה" עדיף על היתר פקו"נ

צריך לעיין מדוע הביאו (בספרי הנ"ל, ובתוספתא עירובין ג ו, ובשבת יט א, ובירושלמי פ"א ה"ח משבת, ובמו"ק בירו' ב ד, ובר"מ פ"ב משבת ופ"ו ממלכים ה"א) דין היתר מלחמה מקרא ד"עד רדתה" ולא סגי בדין פיקוח נפש דוחה שבת שנלמד מקרא ד"וחי בהם" ביומא פה, ובסנהדרין עד, ומובא ברמב"ם פ"ב משבת הנ"ל. ונראה ליישב בכמה אופנים, ועפ"י בירור שיטת הראשונים.

א. שיטת רדב"ז - הרחבת גדר פקו"נ

בפרק ח ממלכים ה"א, כתב הרמב"ם:

"חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום

וישבו מהן מותר להן לאכול נבלות וטרפות

ובשר חזיר וכיוצא בו אם ירעב ולא מצא מה

יאכל אלא מאכלות אלו האסורים".

והרמב"ן עה"ת, דברים ו, י, הקשה עליו, עי"ש, והרדב"ז ג"כ

הקשה כמה קושיות וביאר לבסוף:

"ונראה לי ליישב דברי רבינו דלעולם במלחמת

שאר העמים איירי ולא איירי שהם מסוכנים

אצל הרעב, אלא שאינם צריכים לטרוח ולבקש

מאכל היתר, כיוון שנכנסו לגבול העמים אם

לכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים

ודמיה להא דאמרינן צריך על עירות של העמים

אפילו בשבת".

ומשמע דמדין פיקוח נפש הוא, אלא שא"צ לדקדק כ"כ, וכן מורה לשון הריב"ש קא:

"ובמלחמת הרשות הוא ולא במלחמת שבעה עממין, אבל יש בה היתר א' מיוחד שאם התחילו אין מפסיקין ומחללין שבת לכל צרכי המצור ואפילו שלא מפני הסכנה כמו שבא הקבלה עד רדתה אפילו בשבת".

ובזה יתיישבו דברי הרז"ה, שמשמע מדבריו שיסוד ההיתר משום פקו"נ שכתב:

"אין צרין על עירות של כותים - דכולהו מקום סכנה הוא וכל ג' ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש".

ומוכח שיסוד ההיתר הוא משום פקו"נ, וקשה הרי ברמב"ם ובספרי איתא "עד רדתה" - אלא דס"ל דדין עד רדתה הוא ג"כ מדין פקו"נ, אלא שהוא הרחבה של דין פקו"נ, אבל הוא מדין דחיה, ולכן בעינן ג' ימים קודם שבת, וכן משמע מלשון הרמב"ם שכתב דין זה בפרק ב דמתחיל: "דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות" - משמע דמדין דחיה הוא, ובסוף פרק זה כתב דין "עד רדתה" - ומשמע דמדין פקו"נ הוא. ולפ"ז מבוארת היטב מח' רי"ף ורמב"ם, דרי"ף ס"ל דמדין הותרה הוא היתר עד רדתה, והוא דין מחודש והיתר מיוחד, וכן משמע מלשון רד"ק ביהושע ו, י, שכתב:

"ואע"פ שהרגו ושרפו בשבת, מי שציווה על השבת ציווה לחלל שבת בכבישת יריחו... ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שציווה גם כן להעלות עולות בשבת".

וקרבן תמיד אינו מדין דחוויה אלא מדין הותרה, וא"כ כיוון שמדין היתר מיוחד הוא מקרא דעד רדתה, א"כ אין חיוב שלא להכניס עצמו להיתר זה, ולכן לא פירשו כרז"ה, (ואולי זה הטעם שלר"מ צריך פסוק בספרי: ימים שנים רבים שלשה - שכיוון שכאן יש היתר מיוחד

מקרא דעד רדתה צריך פסוק מיוחד ללמדנו דאסור לגרום חילול שבת כאן גם לרמב"ם), אבל יש כאן היתר מיוחד מקרא דעד רדתה - ולכן הביאו הר"מ בהלכות מלכים.

ב. מדין כיבוש א"י

באופן שני ביאור שפת אמת לשבת יט, א וז"ל:

"ונראה דודאי לא מיירי בדאיכא סכנה דא"כ
ל"ל קרא וע"כ צ"ל דמיירי היכא שדינו תקיפה,
אלא שע"י ההפסק בשבת יתבטל הכיבוש ואתי
קרא לומר דהכיבוש דוחה שבת".

וכע"ז כתב בצפנת פענח לרמב"ם שבת, ב, כג, שאינו מגדר פיקוח נפש אלא מגדר כיבוש, ובזה יתבאר הירושלמי פ"ב דמו"ק הלכה ד, שדימו מכירת בית בשבת ע"י גוי דשרי, להיתר מלחמה בשבת דשרי מקרא דעד רדתה, דאינו גדר פקו"נ אלא מגדר כיבוש דוחה שבת, וה"נ קנין בית בא"י דומה לכך ושרי. וכן איתא בילקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתס דאמרו שם:

"וזכרתי את בריתי יעקב... והארץ אזכור. מן הפסוק הזה אתה לומד שני דברים, שארץ ישראל שקולה כנגד המילה. וכשם שמילה דוחה שבת כך כבושה של ארץ ישראל דוחה את השבת".

משמע דהכיבוש עצמו דוחה ולא מדין פקו"נ ועוד משמע דאינו דין דחיה אלא הותרה וכמו במילה, וכמו שנתבאר לעיל. ויש להוסיף עוד באופן פשוט דל"ש כאן כלל דין פקו"נ, שהרי מלחמת מצוה הגדירה הרמב"ם בפרק ה מהלכות מלכים ה"א:

"אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, ואיזו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו".

ובמלחמת מצוה, דהיינו בסוג של "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם", פקו"נ דוחה שבת, וכמו שכתב הרמב"ם בבירור בפ"ב מהלכות שבת הלכה כג: "גויים שצרו על עיירות ישראל... ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, יוצאין עליהם בכלי זין ומחללים עליהם את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם, יוצאין עליהם בכלי זין ומחללים עליהם את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולים לצאת ולבוא לעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להם להתמהמה למוצאי שבת".

וכן בהלכה כד כתב הרמב"ם:

"וכן עיר שהקיפה כרקום... מצוה לצאת בשבת

ולהצילן בכל דבר שיכול להצילם... ואפילו בעשית

כמה מלאכות בשבת ואפילו לתקן כלי זין..."

ורק בהלכה כה כשהזכיר הרמב"ם "צריך על עיירות עכו"ם שלשה ימים..." הביא הפסוק "עד רדתה" ואפילו בשבת, וקודם לכן לא הביאו. אלא ברור שהרמב"ם מבדיל בין מלחמת הגנה למלחמת התקפה, דהיינו במלחמת מצוה של "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" - מותר לחלל שבת ומצוה לעשות כן, מגדר פיקוח נפש, ולכן כתב הרמב"ם: "ומצוה על כל ישראל שיכולין לצאת ולבוא לעזור לאחיהם שבמצור להצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להם להתמהמה למוצאי שבת", וכאן אין צריך להיתר עד רדתה; אבל במלחמת התקפה, שאנו צריך על עיירות עכו"ם, בזה לא שייך גדר פקו"נ, דאנו היוזמים ופותחים במלחמה, ומניין שמותר להלחם אף בשבת אם התחילו קודם? זה נלמד מדין: עד רדתה - ואפילו בשבת, והיינו כשהתחילו ג' ימים לפני שבת ונתקיים רישא דקרא "כי תצור אל עיר ימים רבים" - שלשה, אז יש היתר מיוחד עד רדתה ואפילו בשבת, והיתר זה הוא מדין כבוש ארץ ישראל וכנתבאר לעיל.

ויש עדיין לברר האם ההיתר להקדים לפני שלשה ימים לשבת הוא

משום דאז יש צד לחשוב שלא יבוא לחילול שבת, ולכן מותר להתחיל,

או משום שכיוון שעדיין לא חל חיוב להזהר שלא לחלל שבת מותר אף שיודע בודאי שיחלל את השבת. ונחלקו בזה קמאי, דמהר"ל מפראג בפירושו גור אריה כתב בטעם הקדמת ג"י:

"ולפיכך יש להתחיל שלשה ימים לפני שבת משום דאמרינן תוך אלו שלשה ימים יכבשו, ואם לא יכבשו כיוון דהתחילו אין מפסיקין, אבל פחות משלשה ימים כיוון דהוי כאילו מתחיל בשבת ללחום..."

ומשמע שההיתר לפני ג' ימים - דשם לא יבואו לחילול שבת, וכן משמע בפירוש רבנו הלל לספרי הנ"ל "כי היכי דלא לחללו שבת", היינו שלכן מקדימין ג' ימים, וכן כתב בשו"ת רדב"ז ח"ד ע"ז:

"וכי משום דבר מצוה התירו לו להכנס בודאי חילול שבת - ובשלמא לצור על העיירות איכא ספקא שמא יכבשו אותם או שמא שלום תענה קודם השבת..."

ומשמע שמשום ספקא שמא יכבשו אותם תוך ג"י הותר להתחיל, ואז חל הדין שאם התחילו אין מפסיקין אפילו בשבת. אבל במקום שבודאי חילול שבת - אסור להתחיל אף לפני ג' ימים. אמנם דעת הריב"ש לא כן, בתשובה קא, שאף בודאי חילול שבת שרי, כיוון שמתחיל לפני ג' ימים לשבת ועדיין לא חל עליו החיוב לא להכנס לפקו"נ, וכך כתב שם:

"דה"ה להפריש למדבריות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת, ביום ראשון ושני וביום שלישי מותר לפי שאלו שלשה ימים מן השבוע מתייחס לשבוע שעבר ונקראים בתר שבתא, ואין לו להמנע מלצאת מחמת שבת הבא שאז אם יארע לו סכנה ויצטרך לחללו מפני פקו"נ מותר הוא ואין כאן חילול, אבל ביוצא למדבר ביום רביעי ויום תמישי וערב שבת אסור לפי שג' ימים אלו מתייחסים לשבת הבאה ונקראים קמי שבתא, וא"כ נראה כנכנס בכונה למקום סכנה כדי שיחלל את השבת. ואע"פ שהרי"ף והרמב"ם פירשו הברייתא בדרך אחרת, מ"מ הדין דין אמת, וכן הסכים מורי הר"ן בפירוש

ההלכות שלו".

ולהלכה: המחבר בשו"ע או"ח רמח, ד, פסק כריב"ש:

"היוצאים בשירה במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל את השבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר לבדם, ג' ימים קודם לשבת אסורים לצאת וביום ראשון ובשני וביום שלישי מותרים לצאת ואם אח"כ יארע לו סכנה ויצטרך לחלל את השבת מפני פיקוח נפש מותר ואין כאן חילול".

הרי שהמחבר אף שפסק כטעם הרי"ף לגבי ספינה בסעיף ב, וז"ל: "הא דאין מפליגין בספינה... הטעם משום עונג שבת", פסק ג"כ כרז"ה, וכמו שנתבאר לעיל בשיטת הרמב"ם שאין סתירה, שפ"ל פסק כרי"ף משום עונג שבת ובפ"ב כרז"ה, וגם השו"ע כן שאין זו סתירה. והתיר המחבר גם בודאי חילול שבת, אם מתחיל בימים ראשון עד שלישי. ומג"א שם סקי"ד הביא דעת מהריב"ל ח"ב נג, ורדב"ז הנ"ל שלא התירו אלא בספק שמא לא יחלל השבת ולא בודאי וכ"כ שם עוד בס"ק כ, אבל בפרי מגדים שם אות כ, הביא דעת אליהו רבה שכתב להקל וז"ל: "ואני עיינתי ברדב"ז... שכל ראיותיו דחיות הן הלכך אין לזוז מפסק ריב"ש ושו"ע ולבוש". ולפי"ז במלחמה דאיכא נמי היתר ד"עד רדתה" - אפשר דיש צד נוסף אף בודאי חילול שבת להתחיל קודם שלשה ימים לפני שבת.